

Voorbeelden taalbeleid in basisscholen met meertalige leerlingen

1 januari 1993

Auteur: Piet Litjens

Volume: 11

Nummer: 3

Pagina's: 35-60

Documenten

- [spiegel_jrg11_003_003.pdf](#)

piet litjens voorbeelden taalbeleid in basisscholen met meertalige leerlingen 1 inleiding in veel publikaties van de laatste jaren over multi etnisch basisonderwijs komt de term taalbeleid voor ook levert de nederlandse overheid inspanningen om een cultuurbeleid en een taalbeleid te voeren in opdracht van het ministerie van onderwijs en wetenschappen verschijnen beleidsnotities waarin aangegeven wordt welke plaats en functie het nederlands als tweede taal en minderheidstaal hebben in de samenleving en in het onderwijs ieder afzonderlijk en in relatie tot elkaar ministerie van onderwijs en wetenschappen 1991 teunissen 1992 commissie allochtone leerlingen in het onderwijs 1992 het belang van het leren van het nederlands staat zelden ter discussie menigeen hecht eraan soms zelfs zozeer dat deze belangstelling ten koste gaat van de eigen talen en culturen van etnische minderheidsgroepen de ruiters 1992 in dit artikel schets ik de contouren van een intercultureel taalbeleid op enige basisscholen met een kwantitatief verschillende populatie van meertalige leerlingen ik ga daarbij in op de stand van zaken in de praktijk van het onderwijs met betrekking tot intercultureel onderwijs op het onderwijs in nederlands als tweede taal en in minderheidstalen en op de relatie tussen taalvakken en niet taalvakken voor de verschillende scholen wordt aangegeven in welk stadium van het innovatie proces ze zich bevinden de vraag die steeds centraal staat is hoe reageren scholen op een veranderende leerlingenpopulatie maar eerst geef ik aan wat de ontwikkeling van een taalbeleid op een school inhoudt de praktijkbeschrijvingen stammen uit het slo project meertaligheid waarover in paragraaf 3 wat meer wordt verteld 2 de ontwikkeling van een taalbeleid op school naar een definitie de term taalbeleid is niet nieuw in sociolinguïstische studies worden bemoeienissen van nationale overheden met de vraag welke taal de standaardtaal is en op welke wijze deze vorm krijgt beschreven onder de noemers status en corpus planning een onderwerp als het ontwikkelen van een taalbeleid op macroniveau past binnen de sociolinguïstische traditie de term taalbeleid krijgt al een wat andere lading als ze overgeplant wordt naar het terrein van het politiek handelen dan doelt men in beleidsnotities ermee op de inspan-

ningen en maatregelen van de overheid op macroniveau ten aanzien van de positie van de minderheidstalen en hun functie in relatie tot die van de standaardtaal de laatste jaren is de term taalbeleid eveneens gangbaar zelfs populair in het spiegel 11 1993 nr 3 35 60 onderwijsveld althans in een aantal interne publikaties en notities van verzorgingsinstellingen over taalonderwijs op multi etnische scholen het toepassen van deze term op situaties in de onderwijspraktijk op microniveau waarin meertalige leerlingen opgevangen en begeleid worden is relatief nieuw hieronder een korte schets van het gebruik van de term taalbeleid op het niveau van de school in 1975 verschijnt in engeland het bullock report waarin een vurig pleidooi wordt gehouden voor een taalbeleid op schoolniveau dat moet inhouden dat in alle lessen en in alle vakken rekening gehouden wordt met de belangrijke rol die taal speelt bij het leren en onderwijzen elke school moet een in de organisatie verankerd taalbeleid hebben dat het mogelijk maakt dat elke leerkracht betrokken is bij de taalontwikkeling en de ontwikkeling van leesvaardigheid van leerlingen gedurende de hele schooltijd bullock report 1975 p 541 geciteerd in van der aalsvoort en van der leeuw 1982 van der aalsvoort en van der leeuw 1982 p 254 267 nemen dat pleidooi over en illustreren een concrete uitwerking ervan onder andere aan de hand van een vernieuwingsproject in de onderbouw van het voortgezet onderwijs in engeland abraham moss center in de tweede helft van de jaren zeventig in het bullock report wordt een expliciete relatie gelegd tussen een taalbeleid en de positie van meertalige leerlingen daarom is het opvallend dat in de eraan verwante nederlandse literatuur de aanwezigheid of positie van die leerlingen niet expliciet geanalyseerd wordt in termen van de rol van taal in elke onderwijsleersituatie de aandacht voor het nieuwe element in de schoolbevolking ontbreekt ook in publikaties over het fenomeen latitudinaliteit onder welke vlag in nederland met name in de voorhoede van didactisch geïnteresseerden belangstelling voor de rol van taal in het leren demonstreerde zie bonset e a 1980 blijktbaar is in de tweede helft van de jaren zeventig de problematiek van de meertalige leerlingen nog niet actueel althans niet in de literatuur pas in salverda 1987 wordt de term taalbeleid voor het eerst toegepast op onderwijsleersituaties waarin het gaat over de moeilijkheden die anderstalige leerlingen ondervinden in het onderwijs als zij de nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen in deze publikatie wordt benadrukt dat in het onderwijs rekening moet worden gehouden met de rol van cultuur en taal bij het leren er is sprake van een intercultureel taalbeleid op een school als er een geheel is van regels en afspraken over het gebruik van taal en cultuur in onderwijsleersituaties salverda 1987 p 7 in de tweede helft van de jaren tachtig wordt de term taalbeleid steeds vaker gebruikt in publikaties van het slo project legio leerplanontwikkeling voor etnische groepen intercultureel onderwijs en onderwijsvoorrang de centrale vraag in dit project is op welke wijze scholen gestimuleerd kunnen worden tot het voeren van een doordacht taalbeleid de hoofdgedachte is dat met het oog op onderwijs aan etnische groepen de aandacht op een school niet gericht dient te zijn op een aandachtsgebied maar op de onderlinge relatie en samenhang tussen de verschillende aandachtsgebieden die een rol spelen in het onderwijs aan meertalige leerlingen voor het onderwijs nederlands als tweede taal hield dit in dat de relatie bestudeerd en gekarak-

teriseerd moest worden met het onderwijs in de minderheidstalen het intercultureel onderwijs en het onderwijs in de vakken waarin het nederlands voer en instructie taal is litjens 1990 pag 7 met de term taalbeleid wordt in het legio project dus bedoeld op het totaal van inspanningen op aandachtsgebieden als intercultureel onderwijs nederlands als tweede taal en het onderwijs in eigen taal en cultuur die gericht zijn op het verbeteren van het onderwijs aan leerlingen die van huis uit een andere taal spreken dan het nederlands ten opzichte van het gebruik van de term in het perspectief van latitudinaliteit treedt hier dus een specificatie op die eigenlijk een verenging is de problematiek van het taalgebruik bij het leren van meertalige leerlingen verdwijnt achter de horizon naar gelang het zicht op de problemen bij het onderwijs aan meertalige leerlingen in de loop van de jaren toeneemt blijkt overigens dat daarmee ook een bijdrage geleverd wordt aan het leren van de eentalige nederlandse leerlingen in het slo project meertaligheid meer informatie hierover in paragraaf 3 is de hierboven gegeven definitie voor een taalbeleid op een school uit 1990 verder genuanceerd op grond van het standpunt dat intercultureel onderwijs een doel stelling is van een hogere orde dan het doel een taalbeleid te ontwikkelen wordt dit aandachtsgebied niet opgenomen in de definitie alle scholen zijn krachtens de wet gehouden een intercultureel onderwijsbeleid te ontwikkelen ongeacht de samenstelling van de leerlingenpopulatie maar de noodzaak van het ontwikkelen van een taalbeleid is mede afhankelijk van de samenstelling van de leerlingenpopulatie een school met meertalige leerlingen dient hoe dan ook een taalbeleid te ontwikkelen ongeacht hun aantal de term taalbeleid zoals wij die hanteren is dus gericht op scholen met meertalige leerlingen op meertalige onderwijssituaties dit in tegenstelling tot de eerder aangeduide vernieuwingsprojecten in de tweede helft van de jaren zeventig het ontwikkelen van een taalbeleid op een school houdt in ons perspectief in dat vanuit een bepaalde visie op taal en taalonderwijs op gefaseerde wijze maatregelen worden genomen met betrekking tot inhoud en organisatie van het taalonderwijs nt1 nt2 en et onderwijs en 37 over de relatie tussen het taalonderwijs en het taalaanbod en taalgebruik in de niet taalvakken het ontwikkelen van een taalbeleid op een school met meertalige leerlingen kan een principiële keuze zijn maar in de meeste gevallen zijn de harde teleurstellende gegevens over leerlingprestaties en het percentage succesvolle doorstromingen naar de verschillende vormen van voortgezet onderwijs de aanleiding tot actie het belangrijkste motief om een taalbeleid op een school te ontwikkelen of het reeds gevoerde beleid te verbeteren zijn de leerprestaties van de leerlingen en de schoolloopbaanontwikkeling van leerlingen die met een achterstand aan het onderwijs beginnen en die zonder adequate maatregelen deze achterstand niet goed kunnen maken tesser mulder en van der werf 1991 kloprogge e a 1992 tesser 1993 in de eerste fase van het project meertaligheid is gekeken op welke wijze van elkaar verschillende scholen hun wens om een verantwoord taalbeleid te ontwikkelen vorm geven in hun ontwikkeling zijn de fasen te onderkennen die bij elke ingrijpende vernieuwing in het onderwijs onderscheiden kunnen worden de adoptiefase deze houdt in dat een vernieuwing aanvaard en geaccepteerd wordt de betrokken onderwijsgeevenden maken op een positieve manier kennis met een vernieuwing oriënteren zich op de te nemen maatregelen

en zijn in staat een doordacht besluit te nemen de implementatiefase deze houdt in dat een vernieuwing daadwerkelijk ingevoerd wordt schoolleiding en onderwijsgeevenden zijn overtuigd van het belang van een vernieuwing kennen hun verantwoordelijkheid daarin en weten wat hun bijdrage is aan het invoeringsproces de incorporatiefase een vernieuwing is geïncorporeerd op het moment dat deze geheel verankerd is in het onderwijs op een school het ontwikkelen van een taalbeleid is voor veel scholen een grootschalige operatie die het best uitgevoerd blijkt te kunnen worden op basis van een meerjarenplan de fasen zoals hierboven onderscheiden worden niet van de ene op de andere dag gerealiseerd verwerken we deze fasering in de definitie zoals hierboven weergegeven dan krijgen we de volgende nuancering het ontwikkelen van een taalbeleid op een school houdt in dat vanuit een eenduidige visie op taal taalonderwijs en meertaligheid aan de hand van een meerjarenplan de onderwijsleersituatie van meertalige leerlingen op gefaseerde wijze verbeterd wordt door 1 het adopteren implementeren en incorporeren van de nieuwe leergebieden nederlands als tweede taal nt2 en onderwijs in eigen taal oet 38 2het aanpassen van bestaande leergebieden als onderwijs nederlands als moedertaal nt1 en het onderwijs in de niet taalvak ken aan de anders samengestelde schoolbevolking 3 het optimaliseren van de relatie tussen bestaande en nieuwe leergebieden het zal duidelijk zijn dat het ontwikkelen van een taalbeleid op een school in veel gevallen betekent dat er sprake is van meerdere innovaties die ofwel tegelijkertijd ofwel in serie in gang gezet worden afhankelijk van de veranderingsnoodzaak en de veranderingscapaciteit van schoolleiding en team natuurlijk geldt ook hier het ervaringsgegeven dat de kans van slagen van een vernieuwingsoperatie groter is als er niet teveel tegelijk aangepakt wordt echter een vrij plotselinge en onvoorziene instroom van meertalige onder of neveninstromers laat een school soms geen andere keuze dan het simultaan aanpakken van verschillende activiteiten dit heeft in het verleden nogal eens tot overhaaste ad hoc maatregelen geleid met een soms positief maar vaak negatief resultaat 3 een veranderende leerlingenpopulatie op de basisschool in litjens 1990 wordt gerapporteerd over een in 1989 uitgevoerd onderzoek waarin een groot aantal praktisch deskundigen is geraadpleegd over de plaats en functie van het onderwijs nederlands in meertalige onderwijssituaties deze raadpleging leverde op dat velen het belang onderschrijven van samenhang tussen het onderwijs nederlands als tweede taal en het onderwijs in minderheidstalen zonder dat er sprake is van een asymmetrische relatie een andere opbrengst van deze raadpleging is dat veel respondenten de gedachte ondersteunen dat de samenstelling van de leerlingenpopulatie op een school verregaande consequenties kan hebben voor het te voeren taalbeleid en de mogelijkheden die er zijn om die samenhang vorm te geven de getalsverhouding tussen eentalige en meertalige leerlingen bepaalt bijvoorbeeld in hoge mate de mogelijkheden van een tweetalige opvang2 de plaats functie organisatie en inhoud van het onderwijs nederlands als tweede taal en het onderwijs in eigen taal en relatie tussen deze twee leergebieden het slo project meertaligheid dat gestart is in 1990 volgt op het reeds genoemde legio project en baseert zich grotendeels op de resultaten van de bovengenoemde raadpleging daarbij is rekening houdend met het uitgangspunt dat de samenstelling van de leerlingenpopu-

latie mede bepalend is voor het te ontwikkelen taal beleid het focus vooral gericht op de veranderingsprocessen op basisscholen de manier waarop ze reageren op een veranderende leerlingenpopulatie en op meertaligheid het centrale doel van het project is de kwaliteit van het onderwijs aan meertalige leerlingen te helpen verbeteren door scholen te stimuleren een door dacht taalbeleid te ontwikkelen en adequaat te reageren op meertaligheid 39 in het project is gedurende twee schooljaren intensief samengewerkt met vijf basisscholen in de vier grote steden amsterdam rotterdam utrecht en den haag deze scholen werkten aan de ontwikkeling of verbetering van een intercultureel onderwijsbeleid of een taalbeleid of aan beide zij werden daarbij begeleid en ondersteund door schoolbegeleiders die tevens deel uitmaakten van de project groep de scholen verschilden van elkaar in de samenstelling van hun leerlingen populatie ook verschilden zij in de mate waarin zij reeds een intercultureel onderwijs en of een taalbeleid hadden ontwikkeld vanwege een al jarenlang gestaag veranderende of een in korte tijd snel veranderende leerlingenpopulatie in het veelal lange en bochtige vernieuwingstraject zat elke school in een andere fase door middel van de netwerken rond de projectmedewerkers op de vier begeleidingsdiensten is een grotere groep scholen bereikt die een met de project scholen vergelijkbare problematiek kennen er is intensief samengewerkt met een school met een hoog percentage 90 meertalige leerlingen de sleutel te rotterdam met twee scholen met een min of meer gelijke getalsverhouding tussen meertalige tussen de 40 en 60 en eentalige leerlingen de pionier te amsterdam en de lukasschool te utrecht een school met ongeveer 30 de wegwijzer te den haag en een school met minder dan 10 meertalige leerlingen de oase te den haag deze scholen verschillen onderling zeer duidelijk van elkaar en zijn naar onze mening ieder voor zich representatief voor een groter aantal scholen in en buiten de vier grote steden in tabel 1 blijkt hoe groot het aantal basisscholen in de vier grote steden is met een laag een gemiddeld en een hoog percentage meertalige leerlingen respectievelijk in 1985 86 en in 1990 91 deze cijfers over het aandeel van leerlingen met een niet nederlandse nationaliteit zeggen weliswaar weinig over meertalige leerlingen op basisscholen en de aard en mate van hun meertaligheid maar des te meer over de veranderende leerling populaties in een periode van enkele jaren uit deze gegevens blijkt allereerst dat in de vier grote steden het aantal scholen met een percentage leerlingen met een niet nederlandse nationaliteit tussen de 1 en 10 redelijk groot is dit gegeven is aanleiding geweest om in het project meertaligheid in het bijzonder ook te kijken naar deze groep scholen een ander opvallend punt is de toename van het aantal scholen met een percentage leerlingen met niet nederlandse nationaliteit hoger dan 60 in de steden amsterdam den haag en utrecht is deze groep scholen vergeleken met de gegevens in 1985 1986 aanzienlijk toegenomen terwijl het aantal scholen met een percentage tussen de 20 en 60 naar verhouding gelijk gebleven is een verklaring voor deze onevenredigheid is dat een school die een maal een percentage van rond de 20 30 meertalige leerlingen heeft zich in korte tijd ontwikkelt tot een school met meer dan 60 in de praktijk betekent dit meestal een toename van het aantal meertalige leerlingen en tegelijkertijd een afname van de instroom en soms zelfs ook een uitstroom van eentalige leerlingen 40 tabel 1 basisscholen naar

aandeel leerlingen met een niet nederlandse nationaliteit in resp 1985 86 en in 1990 91 als van het totale aantal scholen alle scholen amsterdam rotterdam den haag 1986 1991 1986 1991 1986 1991 1986 1991 46 6 33 7 22 4 2 3 14 8 5 6 10 7 3 5 i 10 39 1 48 3 20 6 25 8 31 3 37 5 47 7 50 7 ii 20 7 0 8 0 16 8 14 6 14 7 13 4 16 8 14 8 21 30 3 0 3 6 9 3 11 7 8 3 10 2 6 0 7 7 31 40 1 8 2 1 8 4 12 2 6 9 6 9 7 4 4 2 41 50 1 0 1 4 7 9 9 9 5 5 6 0 5 4 2 1 51 60 0 6 0 9 7 5 4 2 3 2 5 1 2 0 7 7 61 0 9 2 0 7 1 19 2 15 3 15 3 4 0 9 2 absoluut 100 8401 8448 214 213 217 216 149 142

bron cbs statistiek van buitenlandse leerlingen voorburg heerlen 1987 1992 dit verschijnsel wordt in de Amerikaanse context getypeerd met white flight in de Nederlandse media wordt regelmatig het beeld gebruikt van de fietsmoeders die hun kinderen naar een verder gelegen witte school vervoeren de vraag is nu of en in hoeverre het mogelijk is om met een goed doordacht taalbeleid te voorkomen dat de groep Nederlandse leerlingen de school de rug toekeert hiermee wil ik niet zeggen dat er zoveel mogelijk voor gewaakt moet worden dat er zwarte scholen ontstaan want ook deze scholen kunnen kwalitatief goed en effectief onderwijs bieden het uitgangspunt van het project meertaligheid is dat de schoolpopulatie in principe een afspiegeling moet zijn van de bevolkingssamenstelling in de buurt en dat de school ongeacht deze samenstelling een maximale gerichtheid dient te hebben op de kwaliteit van het onderwijs de ontwikkeling van een taalbeleid op een school is dus niet eenzijdig gericht op de opvang en begeleiding van meertalige leerlingen maar eveneens op de op een school aanwezige eentalige Nederlandse leerlingen in het project meertaligheid is niet alleen gekeken naar scholen met een hoog en een laag percentage meertalige leerlingen maar ook naar wat er zich voordoet op scholen die in het middengebied van globaal tussen de 30 en 70 procent meertalige leerlingen zitten in de loop van de eerste twee jaren van het project is elke deelnemende school intensief gevolgd hierbij zijn alle maatregelen die de school 41 in het recente verleden ten aanzien van onderwijs aan meertalige leerlingen had genomen goed bestudeerd en geëvalueerd ook zijn de scholen gestimuleerd om rekening houdend met de veranderingsbereidheid en capaciteit een intercultureel onderwijsbeleid en of taalbeleid te ontwikkelen ofwel te verbeteren de scholen zijn dus gedurende deze periode intensief begeleid bij het bepalen van hun beginsituatie en bij het beslissen over welke maatregelen op korte of lange termijn genomen konden worden en op welke wijze dit het best kon gebeuren alle overwegingen en beslissingen die op de vijf projectscholen in de loop van twee jaar op een of andere manier een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van een intercultureel onderwijs of een taalbeleid zijn geïnventariseerd en gecategoriseerd dit heeft geleid tot het meta instrument dit is een instrument dat schoolbegeleiders en schoolleiders kunnen gebruiken bij het evalueren en of ontwikkelen van een intercultureel taalbeleid op een basisschool op basis van de verkregen informatie kan men een doordacht meerjarig taalbeleidsplan opstellen litjens 1993 hieronder worden op grond van ervaringen in het project meertaligheid de contouren geschetst van een taalbeleid op drie scholen de inzichten die verkregen zijn in deze intensieve samenwerking met een beperkt aantal scholen zijn getoetst aan andere scholen in vergelijkbare omstandigheden de projectgroep heeft zich ten doel gesteld scholen te stimuleren tot en te ondersteunen bij de ontwikkeling

van een taalbeleid het karakter van de uitwerkingen van de verschillende meertalige onderwijssituaties hieronder is zowel beschrijvend en constaterend zo gaat het in de praktijk als voorschrijvend zo zou het kunnen deze vermenging van de en prescriptie mag voor onderzoekers vreemd zijn voor ontwikkelaars is ze een karakteristiek van hun werk zij constateren dat een bepaalde aanpak in een gegeven situatie werkt dat wil zeggen aan de oplossing van een probleem bijdraagt die constatering is dan in beginsel met voorbijgaan van alle validatie en legitimatieproblematiek het motief om die aanpak ook aan anderen aan te bevelen 4 ontwikkeling van een taalbeleid op een school met ongeveer 30 meertalige leerlingen als er op een school sprake is van een kleine minderheid van meertalige leerlingen dat wil zeggen een percentage lager dan 25 a 30 van de totale leerlingen populatie dan blijven de maatregelen vaak beperkt tot het scheppen van extra voorzieningen bij deze categorie scholen ligt het accent op adoptie en implementatie van het aandachtsgebied intercultureel onderwijs en van het leergebied nederlands als tweede taal in extra lessen door een extra nt2 leraar en het adopteren van het leergebied onderwijs in eigen taal uit het oogpunt van leerlingbegeleiding de bestaande leergebieden worden aangepast op het niveau van 42 methodiek en didactiek en de attitude kennis en vaardigheden van onderwijsgevers worden uitgebreid als meer dan een kwart van de leerlingen op een school in een groep meertalig is dan moeten de te nemen maatregelen wel ingrijpender zijn in het project hebben we geconstateerd dat scholen met ongeveer 30 meertalige leerlingen in een kritieke fase terecht komen waarin inadequate maatregelen direct consequenties kunnen hebben voor de in- en uitstroom van leerlingen vandaar dat we in het project deze problematiek nader bestudeerd hebben 4 1 een voorbeeld uit de praktijk de wegwijzer is een rooms katholieke basisschool in den haag zuidwest met in januari 1990 in totaal 151 leerlingen de laatste jaren is er sprake van een toemende instroom van meertalige leerlingen met name in de kleutergroepen bij de aanvang van schooljaar 1991 1992 is het aantal leerlingen gegroeid tot 165 waarvan 38 8 meertalig is tot voor kort had men op deze school weinig ervaring met meertalige leerlingen met name de groep marokkaanse leerlingen groeit gestaag het aantal marokkaanse leerlingen is groot genoeg om faciliteiten aan te vragen voor binnenschools onderwijs in het arabisch de marokkaanse ouders laten weten dat zij prijs stellen op dit onderwijs in eigen taal kenmerkend voor de leerlingpopulatie is bovendien het aantal surinaamse leerlingen 31 van de 151 voor deze minderheidsgroep worden van rijkswege geen faciliteiten verstrekt voor onderwijs in eigen taal schoolleiding en team hebben gereageerd op de veranderde instroom met activiteiten op het gebied van leerlingenevaluatie men wilde inzicht krijgen in de aard en omvang van de achterstand van meertalige leerlingen deze deskundigheid neemt met het invoeren van avilezen het haags leerlingvolgsysteem en de daaraan gekoppelde leerlingbespreking langzaam toe men komt tot de conclusie dat er sprake is van een achterstand van groepen leerlingen met name op het onderdeel lezen de wegwijzer is gedurende enige jaren proefschoolgeeweest bij de ontwikkeling van de leessleutel een methode die mogelijkheden biedt voor meer differentiatie die materiaal bevat voor de orthotheek voor intercultureel werken vervolgens is men begonnen met de invoering van de methode taalkaabaal

andere veranderingsonderwerpen op deze school zijn deelnemen aan activiteiten rondom ontmoetingsonderwijs 3 samenwerking tussen speciaal onderwijs en basisonderwijs en contacten met ouders ten behoeve van meertalige leerlingen wordt op de wegwijzer extra onderwijs nederlands als tweede taal verzorgd door drie leerkrachten voorafgaand aan de reguliere groepslessen vier ochtenden van 8 30 9 00 uur hierbij wordt gebruik gemaakt van de methode van horen en zeggen en het materiaal dat op het haagse centrum onderwijs anderstaligen coa is ontwikkeld de belangstelling voor onderwijs nederlands als tweede taal bij de leerkrachten is groeiende 43 de schoolleiding en de meeste leraren zien in dat het onderwijs nederlands als tweede taal niet beperkt kan blijven tot extra lessen maar dat ook in de reguliere uren aandacht moet worden besteed aan nederlands als tweede taal en rekening gehouden moet worden met het feit dat meer dan een kwart van de leerlingen meertalig is 4 2 reflectie op de praktijk intercultureel onderwijsbeleid de aanwezigheid van een groeiend aantal leerlingen uit etnische minderheidsgroepen betekent niet per definitie dat er voldoende aandacht besteed wordt aan intercultureel onderwijs met het oog op de prioritering van dit veranderingsonderwerp is het belangrijk vast te stellen of en in welke mate een school intercultureel onderwijs als vernieuwingsonderwerp geadopteerd en geïmplementeerd heeft kortom in welk stadium van verandering de school zich bevindt hiervoor kan gebruik gemaakt worden van het meta instrument litjens 1993 hieruit vooral deel 2 waarin een aantal fasen onderscheiden zijn waarin scholen kunnen zitten met het realiseren van intercultureel onderwijs als een school tijdig is begonnen met de invoering van intercultureel onderwijs kan verder worden gewerkt aan het incorporatieproces scholen die intercultureel onderwijs al als vernieuwingsonderwerp hebben aanvaard zullen met groter gemak vernieuwingen op het gebied van nederlands als tweede taal en het onderwijs in minderheidstalen accepteren en ter hand nemen wanneer scholen geen of nauwelijks enige activiteiten hebben ondernomen op het terrein van intercultureel onderwijs kan de invoering ervan het best samengaan met de ontwikkeling en invoering van een taalbeleid men dient dan wel rekening te houden met het feit dat de adoptiefase meer tijd en aandacht vraagt taalbeleid een van de uitgangspunten van het project meertaligheid is dat de ontwikkeling van een taalbeleid reeds aanvangt op het moment dat een school leerlingen opneemt die van huis uit een andere taal spreken dan het nederlands als het percentage meertalige leerlingen toegenomen is tot bijvoorbeeld 30 van de totale leerlingenpopulatie dan verdient de ontwikkeling van een taalbeleid nadrukkelijk de aandacht van het schoolbestuur de schoolleiding en alle onderwijsgevendende onderwijsbegeleider kan een belangrijke taak hebben in het bepalen van de beginsituatie op een school met betrekking tot de ontwikkeling van een taalbeleid ook kan hij ondersteuning bieden bij het prioriteren van veranderingsonderwerpen het opstellen van een meerjarenplan taalbeleidsplan en het bedenken van een goede innovatiestrategie zoals hierboven al opgemerkt werd kan de ontwikkeling van een intercultureel onderwijsbeleid deel uitmaken van een te ontwikkelen taalbeleid of omgekeerd het taalbeleid van een reeds in ontwikkeling zijnde intercultureel onderwijsbeleid met behulp van het meta instrument kan bepaald worden wat de feitelijke situatie is op het moment dat 30 van de

leerlingen meertalig is ook kan daarmee bepaald worden welke 44 concrete activiteiten op korte termijn en welke in een later stadium ondernomen worden met betrekking tot de ontwikkeling van een intercultureel onderwijs en of een taalbeleid duidelijk is in ieder geval dat op deze scholen gewerkt moet worden aan de ontwikkeling van een taalbeleid op verschillende niveaus nederlands als tweede taal als op een school 30 van de leerlingen meertalig is dan wil dit meestal niet zeggen dat in alle groepen een derde van de leerlingen meertalig is maar dat in sommige groepen meer en in andere groepen minder meertalige leerlingen zitten als er sprake is van een duidelijke toename in een korte tijd dan zal deze zich vooral aftekenen in de kleutergroepen op het moment dat er sprake is van een elk jaar toenemend aantal onderinstromende meertalige leerlingen dan moeten er structurele maatregelen genomen worden op het gebied van nederlands als tweede taal het onderwijs nederlands als tweede taal kan niet zoals wel het geval is op een school met minder dan 25 a 30 meertalige leerlingen beperkt blijven tot het organiseren van extra lessen nederlands als tweede taal verzorgd door een daartoe gespecialiseerde leraar en met gebruik van specifieke nt2 leermiddelen naast onderwijs nederlands als tweede taal in de vorm van extra lessen moet de mogelijkheid bestudeerd worden om ook in heterogeen samengestelde groepen rekening te houden met het proces van tweede taalverwerving dit betekent dat tijdens de taallessen maar eveneens in de niet taalvakken op planmatige wijze aandacht besteed wordt aan de ontwikkeling van het nederlands als tweede taal dit betekent ook dat het leergebied nederlands als tweede taal door alle onderwijsgevenden geadopteerd en geïmplementeerd dient te worden of deze innovatie al door iedereen geadopteerd is hangt af van de vraag of een school tijdig geanticipeerd heeft op de veranderende leerlingenpopulatie implementatie van nederlands als tweede taal op een school met 30 meertalige leerlingen betekent dat er maatregelen overwogen en genomen moeten worden op het niveau van het curriculum in het algemeen en voor nederlands in het bijzonder van signalering en diagnostisering van het taalontwikkelingsproces van uitbreiding van de deskundigheid van alle leraren onderwijs in eigen taal als het percentage meertalige leerlingen van een en dezelfde taalgemeenschap groot genoeg is dient de school te overwegen of en op welke wijze onderwijs in eigen taal binnen de school georganiseerd kan worden de school kan een beroep doen op extra faciliteiten als er acht leerlingen de wens te kennen geven onderwijs in eigen taal te willen volgen voor de eerste acht leerlingen is 0 2 formatieplaats beschikbaar voor elke volgende zeven leerlingen 0 1 extra evenals bij intercultureel onderwijs zitten aan de adoptie en implementatie van onderwijs in eigen taal nogal wat attitudinale aspecten het adopteren van dit nieuwe leergebied kan niet beperkt blijven tot het aanvragen van faciliteiten en het aantrekken van een leerkracht maar betekent ook dat schoolleiding en team zich oriënteren op de organisatie en inhoud van onderwijs in eigen taal en dat zij enige kennis hebben over de minderheidstalen die hun leerlingen spreken het implementeren van onderwijs in eigen taal houdt in dat er nagedacht wordt over organisatie en inhoud van dit nieuwe leergebied welke leermiddelen en signale rende en diagnostische instrumenten ingevoerd worden en op welke onderwerpen 45 de oet leraar en de nederlandse leraren geza-

menlijk en afzonderlijk geschoold dienen te worden en de niet taalvakken als in een groep een derde van de leerlingen meertalig is dan dient niet alleen gewerkt te worden aan de invoering van de nieuwe leergebieden nederlands als tweede taal en onderwijs in eigen taal als aparte vakken maar dan moet ook nagedacht worden over aanpassingen in het onderwijs in heterogeen samengestelde groepen onderdompeling van meertalige leerlingen in een onaangepast curriculum levert in de meeste gevallen niet de gewenste progressie op afhankelijk van het taalvaardigheidsniveau van de leerlingen die samen onderwijs krijgen zal de onderwijsgevende moeten bepalen of en op welke wijze er gedifferentieerd wordt het ligt voor de hand dat er tijdens het taalonderwijs nederlands tussen eentalige en meertalige leerlingen gedifferentieerd wordt vooral omdat de leerstofkeuze de ordening en de didactiek in de ntl methoden in de meeste gevallen niet afgestemd zijn op meertalige leerlingen die de meest elementaire aspecten van het nederlands nog moeten verwerven de ntl methoden zijn onvoldoende verwervingsgericht en leveren tweede taal leerders zoveel extra problemen op dat zij de te leren tweede taal niet snel en goed genoeg verwerven differentieren binnen het taalonderwijs nederlands houdt in dat afhankelijk van het taalvaardigheidsniveau van leerlingen de meertalige leerlingen en eventueel de minder taalvaardige nederlandse leerlingen werken met nt2 materialen terwijl de eentalige nederlandse leerlingen met de ntl methode werken in een situatie als deze dient elke leraar te beschikken over voldoende didactische vaardigheden om adequaat te differentieren dit om tegemoet te komen aan zowel eerste als tweede taalleerders en de niveauverschillen tussen leerlingen een complicerende factor in dezen is dat de beschikbare nt2 methode vrijwel zonder uitzondering teacher centered zijn dat wil zeggen dat de onderwijsgevende bij de meeste activiteiten en werkvormen een centrale en sturende rol heeft nt2 onderwijs geven aan een kleine groep leerlingen kan dan ook het best op het moment dat de andere leerlingen zelfstandig aan het werk zijn met bijvoorbeeld schriftelijke taken ook tijdens de niet taalvakken zal rekening gehouden moeten worden met de aanwezigheid van meertalige leerlingen dit houdt vooral in dat de onderwijsgevende zich steeds bewust moet zijn van de kwaliteit van zijn mondelinge en schriftelijke aanbod steeds weer dient hij zich af te vragen of het aanbod niet te complex is en in hoeverre de leerstof relevant en geschikt is voor leerlingen die nog volop bezig zijn met het verwerven van het nederlands conclusie duidelijk is dat op een school met een snel veranderende leerlingenpopulatie veel maatregelen tegelijkertijd genomen moeten worden dit innovatieproces dient goed voorbereid en begeleid te worden het is van belang dat de taken in dit complexe innovatieproces goed afgebakend worden en dat er een duidelijk strategisch plan een taalbeleidsplan opgesteld wordt door bestuur schoolleiding en schoolbegeleiding in samenwerking met het team van onderwijsgevendenden voorkomen moet worden dat men in dezelfde valkuilen loopt als scholen in 46 vergelijkbare omstandigheden een aantal jaren geleden en dat er een chaotische periode aanbreekt als men niet tijdig en adequaat reageert op een snel veranderende leerlingenpopulatie blijft dit meestal niet zonder gevolgen in de afgelopen jaren hebben we op verschillende scholen gezien dat zelfs een tijdelijke chaos kan leiden tot een niet te stuiten uitstroom van eentalige leerlingen en een

afname van de instroom van dezelfde leerlingen kortom het is een kritieke fase in de ontwikkeling van een taalbeleid onderwerpen die voor verandering in aanmerking komen zijn kort samengevat in de meeste gevallen de volgende de verdere implementatie van intercultureel onderwijs de adoptie en implementatie van onderwijs in eigen taal de adoptie en implementatie van nederlands als tweede taal als extra vak de integratie van nt2 leermiddelen en didactiek in het reguliere onderwijs de aanpassing van bestaande leergebieden nt1 en de niet taalvakken 5 ontwikkeling van een taalbeleid op een school met een kleine meerderheid van meertalige leerlingen 5 1 een voorbeeld uit de praktijk de pionier is een openbare basisschool gelegen in amsterdam west met in totaal 165 leerlingen verdeeld over acht groepen twee qua talige herkomst heterogene kleutergroepen en zes homogeen samengestelde jaargroepen het team bestaat uit twaalf groepsleerkrachten waaronder veel in deeltijd twee oet leerkrachten turks en arabisch en twee vakleerkrachten gymnastiek en handenarbeid en een schoolleider een van de groepsleerkrachten is adjunct ongeveer 60 van de leerlingenpopulatie is meertalig de leerlingenpopulatie is als volgt verdeeld over de taalgroepen een derde van het totale aantal leerlingen is nederlands een derde is turks marokkaans de marokkaanse leerlingen vormen de grootste groep meertaligen een derde bestaat uit verschillende etnische groepen surinaamse antilliaanse pakistaanse italiaanse ierse egyptische franse leerlingen de meertalige leerlingen zitten verspreid over alle groepen in groep 5 zijn 15 van de 17 leerlingen meertalig in het schooljaar 1988 1989 kwamen er zeven onderin stromers en acht zij instromers binnen in 1989 1990 slechts drie in 1990 1991 nam het aantal zij instromers weer toe de buurt kent vele kleine goedkope woningen de mobiliteit is erg groot door gezinsuitbreiding trekken mensen naar grotere woningen buiten de buurt het huis vestingsbeleid in de gemeente amsterdam speelt hier ook een rol de buurt telt veel een oudergezinnen het verloop in de buurt heeft zijn invloed op de school er zijn jaarlijks veel mutaties meestal vanwege verhuizingen het gevolg hiervan is onder andere dat de lagere klassen voller zitten dan de hogere in het schooljaar 1989 90 is in de nabije omgeving van de pionier een islamitische school geopend deze heeft in tegenstelling tot de andere scholen in de buurt nog niet zoveel leerlingen aan de pionier onttrokken in totaal vier leerlingen 47 in 1985 is er sprake geweest van een fusie in de jaren 85 90 is veel energie gestoken in het opzetten van een goede organisatie en overlegstructuur aan teamvorming en het invoeren van een nieuwe rekenmethode de wereld in getal len deze innovatie heeft zoveel tijd in beslag genomen van de schoolleiding en het team dat men de aanpassing van het taalonderwijs aan de veranderende leerlingenpopulatie voor zich uitgeschoven heeft in het taalonderwijs wordt door verschillende leerkrachten op verschillende manieren gewerkt een erfenis van een fusie de meeste leerkrachten werken vooral met de ntl methode jouw taal mijn taal voor hen structureert deze methode het onderwijs dat ze geven andere leerkrachten werken incidenteel met dit nt1 programma en selecteren zelf leerstof en maken aanpassingen iedere leerkracht werkt in feite op zijn eigen manier met als gevolg dat er geen duidelijk ke lijn zit in het taalonderwijs recente inzichten in het proces van tweede taal verwerving zijn bij sommige leerkrachten globaal bekend maar dit heeft niet geleid tot invoering van specifieke

nt2 programma s incidenteel is een studiedag gewijd aan vernieuwing van het taalonderwijs maar dit heeft niet geleid tot concrete invoering van nt2 leer-
delen bij de aanvang van het project wordt besloten het taalonderwijs grondig aan
te pakken in het tweede projectjaar is vrij plotseling sprake van een volgende
fusie dit terwijl de ontwikkeling van een taalbeleid net met veel enthousiasme in
de steigers is gezet 5 2 reflectie op de praktijk intercultureel onderwijsbeleid in de
jaren tachtig is door de onderwijsbegelei dingsdienst maar ook door veel basissc-
holen in amsterdam veel nadruk gelegd op een anti racistische en emancipa-
torische invulling en uitwerking van intercultu reel onderwijs op de basisschool in
het voorbeeld hebben de schoolleiding en de onderwijsgevenden een positieve atti-
tude jegens multi etniciteit en meertaligheid en is er sprake van een groot
probleembewustzijn dit is niet zozeer het resultaat van een doordacht intercul-
tureel onderwijsbeleid maar van een relatief groot maatschappelijk bewustzijn van
onderwijsgevenden in een stad als amsterdam elke onderwijsgevende geeft op zijn
of haar manier inhoud aan intercultureel onderwijs taalbeleid op deze basisschool
is de behoefte aan de ontwikkeling van een taalbeleid maximaal zowel de
schoolleiding als het schoolteam geven aan dat er ondanks een sterk veran-
derende leerlingenpopulatie in het verleden te weinig aandacht is geweest voor
een schoolspecifiek taalbeleid een fusie enkele jaren geleden en een ingrijpende
vernieuwing van het rekenonderwijs hebben veel aandacht gevraagd van
schoolleiding onderwijsgevenden en de schoolbegeleiding dit betekent echter niet
dat er helemaal niets gebeurd is ten behoeve van het taalonderwijs aan meertalige
leerlingen in de voorbije jaren is gewerkt aan invoering van onderwijs turks en ara-
bisch het onderwijs in eigen taal staat niet 48 meer ter discussie en de aandacht is
vooral gericht op de verbetering van de inhoud van het leergebied daarnaast is er
op het terrein van onderwijs in meertalige onderwijssituaties wel gereageerd op
de veranderende leerlingenpopulatie de meeste onderwijsgevenden hebben zich
verdiept in de positie van de etnische groepen zijn zich voldoende bewust van de
problematiek en realiseren zich dat zij in hun onderwijs rekening moeten houden
met multi etniciteit naar de mening van de meeste onderwijsge venden gebeurt er
wel een en ander maar is men collectief onzeker of de gemaakte keuzes wel de
juiste zijn en of er niet veel betere alternatieven zijn de meeste leraren geven aan
dat vooral het taalonderwijs nederlands voor verbetering vatbaar is maar de stap
om ingrijpende veranderingen door te voeren is steeds uitgesteld zij realiseren
zich tevens dat er professionele ondersteuning nodig is om in zo n situatie verant-
woorde beslissingen te nemen om de begin situatie op een school als deze de
meerderheid van de leerlingen is meertalig de diversiteit aan etnische groepen is
groot er zijn incidenteel aanzetten gegeven tot aanpassing van het taalonderwijs
een fusie van enkele jaren geleden laat nog steeds zijn sporen na goed in beeld te
brengen is gekozen voor een oriënterend jaar in zo n situatie is er meestal sprake
van een moeilijk dilemma moet a de voorkeur gegeven worden aan het aanleggen
van de meest noodzakelijke noodverbanden of b aan het op basis van een meer-
jarenplan reali seren van een doordacht schoolspecifiek taalbeleid onderwijsgeven-
den geven in deze omstandigheden in de meeste gevallen aan waar de knelpunten
liggen en welke maatregelen op korte termijn nodig zijn het is van belang om hen

in zo'n situatie tegemoet te komen en mogelijke oplossingen aan te dragen waar zij direct mee uit de voeten kunnen en die op korte termijn effect sorteren dat is echter niet zonder risico's juist het primair en direct reageren op de actualiteit gaat in veel gevallen ten koste van samenhang en continuïteit het nemen van allerlei maatregelen met een direct effect op korte termijn kan resulteren in een onsaamhangend geheel en kan het taalonderwijs een ad hoc karakter geven onderwijs in de eigen taal op basisschool de pionier is jaren geleden onderwijs arabisch en turks ingevoerd deze nieuwe leergebieden zijn zonder al te veel problemen geadopteerd door schoolleiding en onderwijsgevendende op deze school werkzame en leraren zijn beide ambitieus en deskundig op hun vakgebied zij zijn binnen en buiten de school actief op het terrein van onderwijs in minderheidstalen de turkse leerkracht werkt voor een deel op de pionier en voor een deel op een andere basisschool daarnaast is hij als auteur betrokken bij een project dat leermiddelen ontwikkelt ten behoeve van het onderwijs turks de arabische leerkracht combineert haar taak op de pionier met een aanstelling op een scholengemeenschap voor voortgezet onderwijs zij zijn beiden goed ingevoerd in de voor het onderwijs beschikbare materialen de schoolleiding neemt veel initiatieven om de leerkrachten te integreren in het team op de school in dit voorbeeld ligt de nadruk niet meer op de adoptie en implementatie van het onderwijs turks en arabisch maar op de verbetering van de samenhang tussen deze leergebieden en de andere vakken en van de samenwerking tussen leraren en groepsleraren kortom op het gebied van invoering van het relatief nieuwe leergebied onderwijs in eigen taal zijn de maatregelen genomen die genomen moesten worden gezien de aard en samenstelling van de leerlingenpopulatie en kan gewerkt worden aan incorporatie en aan de versterking van de samenhang tussen dit nieuwe leergebied en de bestaande leergebieden het taalonderwijs nederlands en het onderwijs in de niet-talvakken de school loopt wat dit aspect van een geïntegreerd taalbeleid betreft goed op schema anders ligt dit voor het leergebied nederlands als tweede taal nederlands als tweede taal hierboven is al aangegeven dat de invoering van onderwijs nederlands als tweede taal ten onrechte nog in de kinderschoenen staat de aanwezigheid van een meertalige leerling op een school vraagt al om aanpassingen en voorzieningen als op een school met een ruime meerderheid aan meertalige leerlingen nog slechts op beperkte schaal wordt voorzien in het onderwijs namelijk incidenteel in de kleutergroepen dan is er nog veel te doen het leergebied nederlands als tweede taal is gedeeltelijk geadopteerd en gedeeltelijk geïmplementeerd de vraag is wat er precies gedaan moet worden en hoe deze vernieuwingen te faseren zijn in deze situatie blijkt een goede diagnose van het taalonderwijs in de huidige vorm van groot belang ook dient een realistische inschatting te worden gemaakt van de veranderingsbereidheid en capaciteit van schoolleiding en onderwijsgevendende dit vooral omdat bij een grootschalige operatie als deze van iedereen een actieve bijdrage wordt gevraagd het is niet verwonderlijk dat in deze omstandigheden de eerste aanzetten gegeven zijn voor de ontwikkeling van een instrument dat de school en de schoolbegeleider helpt bij het nauwkeurig bepalen van de beginsituatie en het faseren van de vernieuwingsoperatie in de loop van het project is de procedure om een zo volledig mogelijke inventarisatie te maken

van de stand van zaken op een school en om tot een adequate analyse te komen verder gesystemiseerd op deze wijze is het reeds genoemde meta instrument tot stand gekomen op deze school concentreren de meertalige leerlingen zich niet in de kleutergroepen maar zijn zij min of meer evenredig verdeeld over alle groepen het ligt dus voor de hand om maatregelen te nemen voor alle groepen in een oriënterend jaar is informatie verzameld over het curriculum voor het taalonderwijs nederlands nt1 en nt2 over de leerstofpakketten die gebruikt worden en de wijze waarop dat gebeurt over de attitude kennis en vaardigheden van de onderwijsgeevenden over de leerlingen en leerstofevaluatie in dit jaar is het onderwijs in alle groepen geobserveerd en zijn de leerlingen vanaf groep 3 getoetst om een globaal taalbeeld per groep te krijgen de soms zeer teleurstellende resultaten motiveerden het team van onderwijsgeevenden om het taalonderwijs grondig aan te pakken omdat de veranderingsbereidheid van de onderwijsgeevenden optimaal was is de voorkeur gegeven aan de ontwikkeling van een doordacht taalbeleid op basis van een meerjarenplan boven het reageren op acute knelpunten 50 in voorbereiding op dit verbeteringsproces is veel aandacht besteed aan oriëntatie op leerstoflijnen op leermiddelen en diagnostische instrumenten die beschikbaar zijn voor het onderwijs nederlands als tweede taal de in paragraaf 2 beschreven fasen in het invoeringsproces zijn in dit oriënterende jaar achtereenvolgens doorlopen de oriëntatie op methoden en methodieken voor het onderwijs nederlands als tweede taal mobiliseerde de reeds lang latent aanwezige onvrede over het taalonderwijs nederlands het nadenken over nt2 kon niet los worden gezien van het nt1 onderwijs dat in feite ook aan een opknapping toe was nt1 en de niet taalvakken bij de inventarisatie en analyse van leermiddelen en werkwijzen in het taalonderwijs nederlands werden de consequenties duidelijk van de fusie enkele jaren geleden na de fusie is afgesproken dat gewerkt zou worden met de methode jouw taal mijn taal een methode die op een van de fusiescholen werd gebruikt direct na de fusie werd de keuze voor deze methode beschouwd als de beste keuze uit twee mindere alternatieven vijf jaar later is er nog steeds sprake van onregelmatigheden zowel op het leerstofniveau als op het niveau van de didactiek de tijd was dus rijp voor een grondige aanpassing van het taalonderwijs nederlands zeker ook omdat in de voorbije periode de leerlingpopulatie aanzienlijk was veranderd de onderwijsgeevenden waren dus niet alleen gemotiveerd om nt2 onderwijs in te voeren maar ook om te werken aan meer samenhang binnen het nt1 onderwijs het combineren van een in de jaren tachtig ontwikkelde methode voor het onderwijs nederlands als tweede taal met een in de jaren zestig en zeventig ontwikkelde methode voor het ntl onderwijs levert nooit een goed geheel op de situatie op deze school was rijp voor een integrale verbetering van het taalonderwijs nederlands die inhield dat het verouderde jouw taal mijn taal werd vervangen door een nieuwe nt1 methode en dat in alle groepen nt2 methoden werden ingevoerd kortom een grootschalige operatie die enkele jaren in beslag neemt en waarbij een meerjarenplan opgesteld moet worden om dit proces goed te kunnen plannen uitvoeren en evalueren dit voorbeeld laat duidelijk zien wat de consequenties kunnen zijn van het niet tijdig reageren op een veranderende leerlingpopulatie een operatie als hierboven beschreven vraagt een maximale inspanning van schoolleiding en onderwijsgeven-

den tevens is professionele hulp onontbeerlijk om dit innovatieproces goed te kunnen ondersteunen en begeleiden samenvatting op een school met een meerderheid aan meertalige leerlingen die bovendien zeer heterogeen samengesteld is de diversiteit aan etnische groepen is groot de verschillen binnen zowel de groep eentalige als de groep meertalige leerlingen zijn groot kunnen de volgende onderwerpen actuele veranderingsthema's zijn de implementatie en incorporatie van intercultureel onderwijs de implementatie en incorporatie van het onderwijs in minderheidstalen hetgeen inhoudt dat er op het niveau van leerplan leerstof didactiek en 51 leerlingenevaluatie sprake is van samenhang en dat er een optimale samenwerking is tussen groepsleraren en oet leraren de implementatie en incorporatie van onderwijs nederlands als tweede taal hetgeen inhoudt dat dit onderwijs op verantwoorde wijze gecombineerd worden met het onderwijs nederlands als standaardtaal dat er rekening houdend met de beschikbaarheid van hulpmiddelen en van de bekwaamheden en mogelijkheden van de individuele leraar adequaat gedifferentieerd wordt dat er op het niveau van leerstofaanbod ordening en overdracht didactiek een goede relatie is tussen het taalonderwijs en het onderwijs in de niet taal vakken een risico waar dit complex van inspanningen geleverd moet worden is dat de aandacht voor meertalige leerlingen ten koste gaat van die voor eentalige leerlingen daarmee is nog eens gezegd dat deze scholen een moeilijke klus te klaren hebben het realiseren van een verantwoord taalbeleid op deze groep scholen is weliswaar moeilijk maar niet onmogelijk het adagium is en blijft probeer zo veel mogelijk zicht te krijgen op de prognoses over de instroom van leerlingen anticipeer voortdurend neem tijdig maatregelen en leer van de scholen in vergelijkbare omstandigheden te laat genomen of niet adequate maatregelen kunnen leiden tot een overbelast taalbeleidsplan 6 ontwikkeling van een taalbeleid op een school met een hoog percentage meertalige leerlingen uit tabel 1 in paragraaf 3 blijkt dat in de vier grote steden het percentage scholen met meer dan 60 meertalige leerlingen de laatste vijf jaar aanzienlijk is toegenomen vooral in amsterdam maar ook in den haag en utrecht in rotterdam is sprake van een zekere status quo in het project meertaligheid is intensief samen gewerkt met een school met ongeveer 90 meertalige leerlingen vanuit begeleidingsdiensten is ruimschoots aandacht besteed aan deze categorie scholen en ook het gemeentelijk beleid liet een relatief grote belangstelling zien voor de zogenoemde zwarte scholen een school met een hoog percentage meertalige leerlingen heeft meestal al een lange weg van innovaties achter de rug de leerlingenpopulatie is niet van de ene dag op de andere geheel veranderd scholen die snel en adequaat geanticipeerd en gereageerd hebben op een veranderende leerlingenpopulatie hebben in de regel een grote veranderingsbereidheid en hebben veel ervaring opgedaan met het invoeren van allerlei vernieuwingen scholen die al ruim tien jaar te maken hebben met meertalige leerlingen hebben de kinderziekten van de relatief jonge leergebieden nederlands als tweede taal en onderwijs in eigen taal allemaal meegemaakt ze hebben de ontwikkelingen met betrekking tot deze leergebieden veelal op de voet gevolgd en hebben allemaal een periode doorgemaakt van enige ontredde en het daarbij behorende gevoel 52 van in een complete chaos te verkeren toch is op de meeste scholen met vallen en opstaan een zekere mate van stabiliteit bereikt

en is er in het gunstige geval alweer sprake van een maximale gerichtheid op de kwaliteit van het onderwijs 6 1 een voorbeeld uit de praktijk de sleutel is een christelijke basisschool in een renovatiewijk in rotterdam zuid met in totaal 225 leerlingen in 1990 verdeeld over 12 groepen het team bestaat uit 14 leerkrachten waarvan er een aantal in deeltijd werkt vak en stimulerings leerkrachten twee et leerkrachten voor de marokkaanse en de turkse kinderen en de schoolleiding bestaande uit een directeur en een adjunct directeur en een schoolmaatschappelijk werkster de school heeft een gevarieerde leerlingpopulatie circa de helft van de leerlingen is van turkse herkomst 40 kinderen hebben marokkaanse ouders ongeveer 35 leerlingen zijn van nederlandse komaf 15 de overige kinderen zijn van etnisch pakistaanse chinese kaapverdise suri naamse of antilliaanse herkomst de kinderen zitten verspreid over alle jaargroepen er is een groep die geheel bestaat uit meertalige leerlingen de school heeft al vele generaties kinderen opgeleid eerst sinds tien jaar is er sprake van instroom van meertalige kinderen aanvankelijk betroffen het veel neveninstromers momenteel zijn het praktisch allemaal onderinstromende leerlingen de verwachting is dat het hoogtepunt van deze instroom nog niet bereikt is in de loop der jaren is op meerdere manieren gepoogd tegemoet te komen aan deze veranderende leerlingpopulatie de oudercontacten zijn geïntensiveerd de groepen zijn als gevolg van extra formatie verkleind het accent in het onderwijs ligt op de basisvaardigheden voor zogenaamde in de nederlandse taal onaansprekbare kinderen wordt stimulering verzorgd ook is het leesonderwijs grondig aangepast en zijn et leerkrachten en een schoolmaatschappelijk werkster aan het team toegevoegd de school kent een vrij strakke organisatie er functioneren vier werkgroepen die verantwoordelijk zijn voor een bepaald veranderingsonderwerp ieder teamlid participeert in minimaal een werkgroep de school heeft de afgelopen jaren als proefschool aan verschillende vernieuwingsprojecten deelgenomen de ontwikkeling en invoering van het stedelijk leerlingvolgsysteem dat ontwikkeld is door het cito de proefinvoering van de nt2 methoden allemaal taal knoop het in je oren en laat wat van je horen projecten rond onderwerpen als effectieve leertijd doelmatige instructie leerkrachtgedrag en toepassing van methoden de vernieuwingen van de afgelopen jaren hebben geleid tot een bevredigende organisatie van het onderwijs in technisch lezen dat groepsoverstijgend georganiseerd wordt hetgeen inhoudt dat leerlingen in niveaugroepen ingedeeld worden er functioneert een leerlingbespreking waar vooral kinderen met leesproblemen besproken worden de schoolmaatschappelijk werkster vangt zoveel mogelijk problemen van andere dan didactische aard op 53 in kleutergroepen wordt planmatig gewerkt aan tweede taalonderwijs met behulp van het taalprogramma taalplan kleuters waarin knoop het in je oren en laat wat van je horen opgenomen zijn planmatig werken houdt in dat dagelijks intentionele taalstimuleringsmomenten gecreeerd worden waarin thematisch cursorisch gewerkt wordt aan de nederlandse taalontwikkeling in groep 3 wordt de methode veilig leren lezen gecombineerd met een aangepaste versie van de nt2 methode de taaitrampoline waarin veel aandacht is voor de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheden in de groepen 4 8 wordt gewerkt met een combinatie van taalkabaal en allemaal taal op alle niveaus wordt nagedacht over een optimale

relatie tussen onderwijs in eigen taal en het overige onderwijs 6 2 reflectie op de praktijk intercultureel onderwijsbeleid op scholen die al lange tijd bezig zijn na te denken over de beste oplossing voor het onderwijs op een multi etnische en multi culturele school is veel en intensief nagedacht over intercultureel onderwijs de adoptie en implementatiefase zijn wellicht moeizaam maar toch met succes doorlopen de schoolleiding en alle onderwijsgevenden ouders leerlingen en andere bij het onderwijs betrokkenen delen de mening dat intercultureel onderwijs een criteriumfunctie is bij alle beslissingen die er op een school genomen worden dit houdt in dat bij alle organisatorische en inhoudelijke keuzes zoveel mogelijk gedacht wordt vanuit een gedeelde visie op intercultureel onderwijs taalbeleid als in alle groepen een grote meerderheid van de leerlingen meertalig is dan moeten nederlands als tweede taal en onderwijs in eigen taal wel al jaren lang onderwerp van vernieuwing en verbetering zijn op deze categorie scholen zit men met betrekking tot de leergebieden onderwijs in eigen taal en nederlands als tweede taal in de incorporatiefase de aandacht is niet alleen gericht op het steeds weer invoeren van nieuwe inzichten leermiddelen signalerende en diagnostiserende instrumenten maar ook is men in bijzondere mate gericht op het optimaliseren van de relaties tussen de verschillende leergebieden in zowel onder als midden en bovenbouw men werkt aan een samenhangend curriculum en aan de optimalisering van de samenwerking tussen de turkse en arabische leraren de nt2 en groepsleraren en tussen groepsleraren onderling op de meeste scholen met een hoog percentage meertalige leerlingen functioneert part time of full time een interne begeleider die een belangrijke taak heeft in bijvoorbeeld het coördineren van vernieuwingen en het bewaken van de kwaliteit van het onderwijs aan meertalige groepen nederlands als tweede taal op scholen met een hoog percentage meertalige leerlingen kan niet alleen geïnvesteerd worden in nederlands als tweede taal maar moet op evenredige wijze ook aandacht besteed worden aan de in de minderheid zijnde groep eentalige nederlandse leerlingen afhankelijk van het taalvaardigheidsniveau en de taalontwikkeling van individuele leerlingen moet met behulp van signalerings en diagnostische instrumenten bepaald worden op welke manieren er onderwijs nederlands als tweede taal wordt verzorgd allereerst blijft het nodig aparte aandacht te besteden aan de opvang van neveninstromers in de vorm van binnenschools of bovenschools nt2 onderwijs vervolgens blijft het nodig voor individuele leerlingen extra ondersteuning te bieden in de vorm van extra nt2 lessen verzorgd door een nt2 leraar ook moet bepaald worden op welke wijze het onderwijs nederlands als tweede taal een plaats krijgt in het onderwijs in heterogeen samengestelde groepen als het percentage meertalige leerlingen in een groep hoog is kan er binnen de groep gedifferentieerd worden op grond van het criterium beheersing van het nederlands als de groep nederlandse leerlingen eveneens beschikt over een laag taalvaardigheidsniveau en dat is op sommige scholen het geval dan is deze vorm van differentiatie niet zinvol hetgeen niet wil zeggen dat klassikaal onderwijs zonder enige vorm van differentiatie dan een goed alternatief is in het project hebben we geconstateerd dat onderwijsgevenden op scholen met een hoog percentage meertalige leerlingen de neiging hebben de kleine groep eentalige leerlingen te beschouwen als zouden het meertalige leerlingen zi-

jn deze sterke behoefte tot homogenisering laat zich vanuit het perspectief van de onderwijsgevende die al zoveel extra s moet bieden makkelijk verklaren toch kunnen omwille van vereenvoudiging van de onderwijssituatie een en meertalige leerlingen niet op een hoop gegooid worden ook binnen deze twee groepen leerlingen moet men onderscheid zien aan te brengen er zijn meertalige leerlingen die over voldoende taalvaardigheid nederlands beschikken om het leerstofaanbod uit de reguliere methoden met succes te verwerken er zijn aan de andere kant ook eentalige leerlingen die zeer gebaat zijn bij leerstof geselecteerd met het oog op nederlands als tweede taal en met een nt2 didactiek deze differentiatieproblematiek is op scholen met een zeer heterogeen samengestelde leerlingenpopulatie een complicerende factor zij het in mindere mate dan op scholen met een min of meer gelijke getalsverhouding tussen eentalige nederlandse en meertalige leerlingen nt1 en de niet taalvakken op scholen met een grote meerderheid van meertalige leerlingen dient in alle vakken rekening gehouden te worden met het feit dat het nederlands voor de meeste leerlingen een tweede taal is alle onderwijs is taalonderwijs en in een school met meertalige leerlingen zou dus alle onderwijs voor een deel nt2 onderwijs moeten zijn appel 1991 scholen zijn zich terdege bewust van het feit dat er aanpassingen nodig zijn op allerlei niveaus zonder dat er concessies worden gedaan aan de kerndoelen van het basisonderwijs dit uitgangspunt heeft dus consequenties op alle niveaus van de didactische cyclus doelstellingen leerstofselectie en planning en leerstofoverdracht aller eerst iets over het leerplan voor het taalonderwijs aan meertalige leerlingen een belangrijke constatering in dit verband is dat met behulp van alleen leermiddelen die beschikbaar zijn voor het onderwijs nederlands als tweede taal de kerndoelen basisonderwijs niet gehaald worden anders geformuleerd de doelstellingen die centraal staan in de leermiddelen voor het nt2 onderwijs zijn in het bijzonder gericht op meertalige leerlingen en moeten uitgebreid worden met de doelstellin 55 gen van het leergebied nederlands als standaardtaal nt1 in de jaren tachtig is een groot aantal leermiddelen ontwikkeld voor het onderwijs nederlands als tweede taal het betreft hier zonder uitzondering additionele leermiddelen die aangevuld en uitgebreid moeten worden met onderdelen uit nt1 methoden in het proces van voortgezette tweede taalverwerving dient de nt2 methode gecombineerd te worden met leerstofonderdelen uit nt1 methoden op deze categorie scholen is de behoefte aan een geïntegreerde ntl nt2 methode groot het zal echter nog enkele jaren duren voordat deze ontwikkeld is en beschikbaar zal zijn om deze scholen tegemoet te komen zijn in het kader van het project meertaligheid combinatievoorstellen uit gewerkt voor de ntl nt2 combinaties taalkabaal allemaal taal taal actief allemaal taal taalkabaal verder met nederlands en taal actief verder met nederlands het verzorgen van geïntegreerd nt2 nt1 onderwijs is moeilijk maar niet onmogelijk in de reeks meertaligheid en taalbeleid die verschijnt bij het instituut voor leerplanontwikkeling slo zal een aantal voorbeeldcurricula uitgewerkt worden waarin oplossingen voorgesteld worden voor dit leerplanvraagstuk in deze onderwijssituatie scholen met een hoog percentage meertalige leerlingen ruimen veel tijd in voor het taalonderwijs nederlands en het onderwijs in eigen taal toch mag een maximale besteding van uren aan het taalonderwijs niet betekenen dat er concessies wor-

den gedaan bij de niet taalvakken toch is dit vaak de praktijk op scholen met een zeer heterogene leerlingenpopulatie het komt niet zelden voor dat het nt2 en et onderwijs ten koste gaat van niet cognitieve vakken expressie activiteiten als tekenen muziek handvaardigheid spel en beweging en zelfs ten koste van vakken als aardrijkskunde geschiedenis en natuuronderwijs dit kan tijdelijk een bewuste en niet te vermijden keuze zijn maar het is geen structurele oplossing samenvatting op scholen met hoog percentage meertalige leerlingen is alles in beweging of in beweging geweest er is meestal sprake van een grote veranderingsbereidheid en van flexibiliteit bij onderwijsgegenden met betrekking tot het steeds weer adopteren en implementeren van nieuwe inzichten materialen en programma's voor het nt2 en et onderwijs op deze scholen ligt het accent op de volgende onderwerpen de incorporatie van intercultureel onderwijs de incorporatie van de leergebieden nederlands als tweede taal en het onderwijs in eigen taal hetgeen vooral inhoudt dat de relatie tussen de verschillende leergebieden wordt geoptimaliseerd tussen nt2 en nt1 tussen nt2 en et tussen de taalvakken en de niet taalvakken 7 ten slotte centrale vragen voor veel basisscholen zijn hoe ze kunnen anticiperen of reageren op een veranderende leerlingenpopulatie en hoe ze adequaat kunnen omgaan met 56 heterogeniteit en diversiteit het is van belang onder ogen te zien dat er verschillen zijn tussen individuele leerlingen maar ook tussen leraren onderling en scholen onderling op veel scholen met meertalige leerlingen worden veel inspanningen geleverd om deze leerlingen zo goed mogelijk op te vangen en te begeleiden scholen die tijdig gereageerd hebben op een veranderende leerlingenpopulatie die steeds gekozen hebben voor de op dat moment beste oplossingen en adequate maatregelen hebben getroffen zijn de wanhoop voorbij zij accepteren meertaligheid als een positief verschijnsel en realiseren zich dat niet alleen meertalige leerlingen zich moeten aanpassen en extra moeten investeren maar dat ook het onderwijs aangepast moet worden en dat een serie innovaties onvermijdelijk is op de meeste scholen met een hoog percentage meertalige leerlingen is er in tien jaar veel veranderd er is aandacht besteed aan het curriculum aan de invoering van onderwijsleerpakketten en evaluatie instrumenten leerlingvolgsystemen aan de professionalisering van onderwijsgegenden nederlands als tweede taal en onderwijs in eigen taal zijn geïmplementeerd en in sommige gevallen geïncorporeerd een groeiend aantal scholen met een hoog percentage meertalige leerlingen is nu volop bezig met de optimalisering van de relatie tussen nieuwe en oude leergebieden met het verbeteren van de samenhang in het curriculum op scholen met een kleine minderheid van meertalige leerlingen is eveneens sprake van een onderwijs-situatie die algemeen als beheersbaar wordt gekenmerkt in het project hebben we door vergelijking van de verschillende meertalige onderwijs-situaties kunnen vaststellen dat het van belang is dat deze categorie scholen anticipeert op een in de toekomst mogelijk veranderende leerlingenpopulatie het zijn vooral deze scholen die kunnen leren van de ervaringen die pionierende scholen in de jaren tachtig met de opvang en begeleiding van meertalige leerlingen opgedaan hebben wat we op scholen met een kleine minderheid van eentalige of meertalige leerlingen zien is dat er bewust of onbewust wordt gekozen voor homogenisering scholen met een hoog percentage meertalige leerlingen hebben de neiging om de kleine groep een-

talige leerlingen te behandelen als zouden het meertalige leerling zijn in dit geval worden de eentalige leerlingen ondergedompeld op scholen met een kleine minderheid van meertalige leerlingen gebeurt het omgekeerde deze leerlingen worden behandeld als zouden het eentalige leerlingen zijn voor scholen met een zeer heterogene leerlingenpopulatie is meertaligheid soms terecht een met problemen omringd verschijnsel op scholen met een min of meer gelijke getalsverhouding tussen eentalige en meertalige leerlingen met een kleine meerderheid van de ene of de andere groep is de situatie in feite complexer dan op scholen met een hoog percentage meertalige of eentalige leerlingen op deze categorie scholen domineert het differentiatievraagstuk hoe om te gaan met de soms grote verschillen tussen leerlingen in een groep het is een kwetsbare 57 onderwijssituatie niet tijdig genomen maatregelen of inadequaat beslissingen hebben soms reeds op korte termijn consequenties bijvoorbeeld een groeiende uitstroom of een afnemende instroom van eentalige leerlingen en wisselingen in het team van onderwijsgevers omgaan met een zeer heterogene leerlingenpopulatie vraagt om stabiliteit in het team om een doordacht taalbeleid en om een bovenschools beleid dat erop gericht is de leraar maximaal in staat te stellen zich volledig te concentreren op zijn complexe onderwijstaak het vraagt bovendien om onderwijsleerpakketten die differentiatiemogelijkheden bieden deze categorie scholen verdient kortom zolang de onderwijsleerpakketten nog veel selectie planning en differentiatievaardigheden van onderwijsgevers vragen extra aandacht en steun van bovenscholse instituties als begeleidingsdiensten en schoolbesturen dit alleen al om te voorkomen dat er talent verloren gaat en dat het basisonderwijs een ongewenst selectief karakter krijgt ontwikkelingen op scholen met een veranderende leerlingenpopulatie waar in relatief korte tijd veel veranderd en aangepast is stemmen tot optimisme er is sprake van een maximale gerichtheid op de effectiviteit en kwaliteit van het onderwijs van een inspirerende flexibiliteit van schoolleiders en onderwijsgevers ten aanzien van nieuwe inzichten oplossingen en producten in het project hebben we ervaren dat de veranderingsbereidheid en capaciteit op veel scholen groot is echter de vele inspanningen worden nog niet altijd evenredig beloond met bevredigende prestaties van meertalige leerlingen er valt nog veel te doen en ook al is er het een en ander bereikt het kan altijd beter noten 1 leden van etnische groepen worden in de talrijke publikaties op de meeste uiteenlopende manieren getypeerd in het kader van het project meertaligheid hanteren we zo consequent mogelijk het onderscheid meertalige leerlingen tegenover eentalige leerlingen temeer omdat in dit project het focus vooral gericht is op de taligheid van leerlingen 2 we spreken van tweetalig onderwijs als er etnisch homogene groepen worden samengesteld die twee deeltijdleerkrachten krijgen toegewezen een leerkracht die een landgenoot is van de kinderen en dezelfde moedertaal spreekt als zij en een nederlandse leerkracht wagnaar 1990 we spreken van tweetalige opvang als leerlingen alleen bij binnenkomst in de kleutergroepen opgevangen worden in de eigen taal het nederlands wordt dan voorzichtig geïntroduceerd en vervangt langzaam de eigen taal 3 het is een benadering van intercultureel onderwijs waarin de ontmoeting tussen vertegenwoordigers van verschillende culturen centraal staat het belangrijkste doel dat

toegekend wordt aan intercultureel onderwijs is het 58 bevorderen van wederzijds respect en tolerantie voor de identiteitsbepalende kenmerken van mensen uit etnische groepen fase en van de berg 1985 bibliografie aalsvoort m van der en b van der leeuw leerlingen taal en school de rol van taal in elke onderwijssteersituatie enschede slo 1982 appel r nederlands als tweede taal in het onderwijs stand van zaken en perspectieven in spiegel tijdschrift van de vdn en de vvm jrg 9 nr 2 1991 bonset h e a taalgedrag in de klas dcn cahier 9 groningen wolters noordhoff 1980 bullock a a language for life report of the committee of inquiry appointed by the secretary of state for education and science under chairmanship of sir allan bullock fba london her majesty s stationary office 1975 commissie allochtone leerlingen in het onderwijs ceders in de tuin naar een nieuwe opzet van het onderwijsbeleid voor allochtone leerlingen den haag ministerie van onderwijs en wetenschappen 1992 fase w en g van de berg theorie en praktijk van intercultureel onderwijs eindverslag svo project 1078 den haag instituut voor onderzoek van het onderwijs svo 1985 kloprogge j l mulder g van der werf en h guldemond stabiel in beweging notitie over het onderwijsvoorrangsbeleid in 1992 den haag svo 1993 litjens p plaatsbepaling en karakterisering van het taalonderwijs nederlands in meertalige onderwijssituaties enschede instituut voor leerplanontwikkeling slo 1990 litjens p het meta instrument instrument om een taalbeleid op een school te evalueren en te ontwikkelen enschede instituut voor leerplanontwikkeling slo 1993 ministerie van onderwijs en wetenschappen eigen taal als onderdeel van een geïntegreerd talenonderwijs den haag mow 1991 ruiters j red talen in nederland een beschrijving van de taalsituatie van negen etnische groepen groningen wolters noordhoff 1991 salverda b taaleerlijnen een school op weg naar een intercultureel taalbeleid enschede slo 1987 tesser p l mulder en g van der werf de eerste fase van de longitudinale ovb onderzoeken het leerlingenonderzoek samenvatting groningen nijmegen rion its 1991 tesser p rapportage minderheden 1993 den haag sociaal en cultureel planbureau 1993 59 teunissen f eindred werken aan taalbeleid den bosch kpc 1992 wagenaar e kleuterklas en moedertaal een onderzoek naar de effecten van tweetalig onderwijs aan marokkaanse kleuters delft eburon 1990 manuscript binnengekomen 29 november 1993 manuscript aanvaard 17 december 1993 60